

povelje, gde je opšta despotova darežljivost 1405 godine bila citirana kao u spomenutoj povelji rumunskim manastirima. Da li je, možda, ta povelja bila, poput Gračaničke povelje, prepisana na zidu i propala za vreme požara ili prilikom doživljanja zapadnog dela crkve? Nikakvih podataka o tome sada nemamo, ali navedeni podatak inventara nesumnjivo svedoči da je despotova povelja manastiru morala postojati.

Ipak nameće se pitanje: zašto Milković u svojoj Povešti nije naveo 1405 godinu koja je zabeležena u inventaru, već 1393. Napomenuli smo da je ista godina navedena i u drugim izveštajima iz druge polovine XVIII. stoleća, te moramo zaključiti da je manastirska tradicija o podizanju manastira 1383

godine morala da bude vrlo čvrsta, jer inače Milković ne bi prečutao datum zabeležen u inventaru. Obzirom na to mislimo da ne bi bila velika smelost pretpostavka da je, zaista, manastir Vojlovica osnovan još 1383 godine, ali da je dobio darovnu povelju od despoda tek prilikom njegovog venčanja 1405. Naposljetku, moglo bi se nagađati i to da Milkovićeva tvrdnja o nekadašnjem postojanju »fundacionalnih« i »donacionalnih« dokaza, baš ima u vidu tradiciju o nekakvoj osnivačkoj povelji iz 1383 godine i o Stefanovoj darovnici iz 1405 godine. Mešanje tih tradicija navelo je Milkovića na spomenuti anahronizam: »созиданъ... оъ деспота Сербскаго Стефана Лазаревича, лѣта Господня 1383«.

Dr. Vladimir Mošin

IZ MUZEJA ZA UMJETNOST I UMJETNIČKI OBRT U ZAGREBU

Muzej za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu nabavio je te dobio na dar i u pohranu u posljednje vrijeme među ostalim nekoliko zanimljivih predmeta, koje ovdje objelodanjuje s glavnim podacima i sa slikama.

1) Sv. Ana Samotreća. Ulje na platnu. Vel. 170×89 cm. Iz župne crkve Sv. Anastazije u Samoboru, gdje je navodno bila oltarna slika. Rad nepoznatog majstora oko 1600 godine.

Zanimljivo je kako u liku Bogorodice i malog Isusa prevladavaju gotičke linije i oblici, a u Sv. Ani više renesansno-barokni. Kao da je u ovom prelaznom dobu umjetnik naročito izabrao za nježne likove Djevice i Djeteta gracioznije i vitkije gotičke proporcije, a za ozbiljni majčin lik snažnije renesansne.

2) Sv. prorok Avakum. Ulje na drvu. Vel. 52.5×34.7 cm. Iz pravoslavnog manastira u Gomirju kod Ogulina. (Inv. br. 6643.)

Ta ikona, nađena u manastiru Gomirju, sasvim je srodna ikonama proroka koje se još nalaze na ikonostasu gomirske crkve, te je valjda prigodom neke preudesbe ikonostasa uklonjena sa ikonostasa zajedno sa drugim proročkim ikonama, koje su pohranjene u riznici manastira Gomirja.

Ikonostas je radio 1763 godine Simeon Baltić, koji je kao monah fruškogorskog manastira Hopova načinio g. 1762 u Kijevu ugovor sa gomirskim igumanom Aleksićem, da će doći u Gomirje, raditi tamo ikone i učiti drugu nadarenu braću slikanju. God. 1764 spominju se kao njegovi učenici Luka Nikšić, Jovan Grbić i Đorđe Mišljenović. Biće da su kod izrade manjih ikona gomirskog ikonostasa, a svakako i kod ove ikone proroka Avakuma vrlo mnogo pomagali uče-

nici, jer se glavne velike ikone ikonostasa svojom odličnom izradbom vrlo razlikuju od manjih, na kojima se ipak nalazi mnoga značajka Baltićeva rada, naročito u prikazivanju glava.

Manojlo Grbić je zabilježio mnogo o Simeonu Baltiću u drugoj knjizi svog »Karlovačkog vladičanstva« (Karlovac, 1891), str. 168 do 170, te veli da je Baltić živio još 1780 godine, jer je te godine naslikao četiri ikone za perjasičku crkvu. Danas nema u Perjasici tih ikona. U crkvi Sv. Petke u Gornjim Dubravama nalaze se četiri ikone za ukras Svetog Groba i carske dveri, koje pokazuju sve značajke Baltićeva rada, a vjerojatno ih je i izveo sam Baltić, sudeći po dobroj izradi. G. Boško Strlika, pisac knjiga o fruškogorskim i dalmatinskim manastirima, koji se bavi planom o uređenju knjižnice i arhiva manastira Gomirja, te skupljanjem građe za povijest manastira, našao je u arhivu izvještaj manastira iz god. 1779, u kojem je zabilježeno da je Simeon Baltić rođen u Zemunu, 1759 da je došao u manastir, a 1762 primio monaški čin; tada (1779) bilo mu je 50 godina, dakle je rođen 1729.

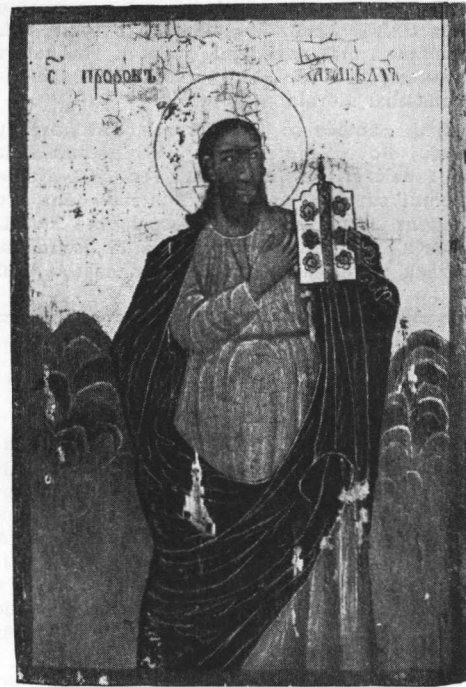
Prof. Vladimir Tkalčić, upravnik Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu, proučit će i urediti zbirku starina manastira Gomirja, te snimiti sve važnije predmete, koji će biti doskora objelodanjeni u »Narodnoj starini«, pa će tom prigodom biti objavljeno više radova Simeona Baltića.

3) Druga postaja križnog puta. Ulje na platnu. Vel. 91×69 cm. Iz samostana Male Braće u Krapini. Rad nepoznatog majstora XVIII stoljeća. (Inv. br. 5651).

Ta slika potječe vjerojatno od nekog do-

1. Nepoznati majstor oko 1600 godine.
Sveta Ana Samotreća. Iz župne crkve
sv. Anastazije u Samoboru

2. Simeon Baltić: Ikona proroka Avakuma, koja se vjerojatno nekoć nalazila na najvišem redu ikonostasa crkve manastira Gomirja. Oko 1762 godine

maćeg majstora, valjda redovnika. Možda će uspjeti da se točnije ustanovi ličnost autora kad bude pregledan samostanski arhiv. Ima u toj slici znatnih nepravilnosti, ali način kako je prikazan blijedi, blagi, patnički Kristov lik u modroj halji usred cigleno-crvenih vojnika sa sivo-modrim oklopima, srodan je svojom primitivnom a usrdnom izražajnošću srednjovjekovnim minijaturama i zidnim slikarijama, te se odvajala od mnogobrojnih nevještih, ali i neumjetničkih slika pokrajinskih crkava.

4) Crkvena zastava iz pravoslavne crkve u Mirkovcima kraj Vinkovaca. Ulje na platnu. Oslíkana je sa obje strane. Vrlo je oštećena i nešto skraćena. Sadašnja veličina 112×71 cm. Rad nepoznatog majstora, vjerojatno druge polovine XVIII stoljeća. Natpisi su ćirilski. (Inv. br. 6934).

Na jednoj strani prikazani su prizori iz života Sv. Ilije. Sredinom slike teče rijeka

Jordan. Desno gavranovi donose hranu usnulom Sv. Iliji, koji se je po uputi Gospodinoj povukao od svijeta i živio kod potoka Karit, koji je prema Jordanu. Gospod je zapovjedio gavranima da hrane proroka hljebom i mesom. (Prva ili treća knjiga Kraljevska, glava 17, 1—6) Natpis kraj Sv. Ilije: U snu spil Ilija i pítan od gavranov. Sasvim dolje prikazan je stariji čovjek sa nekom ženom kod oranja. Možda je tu nekoć dok je slika bila čítava, bilo prikazano kako je Ilija pozvao Eliseja, koga je našao kod oranja, da bude prorok. (Ibid., gl. 19, 19.) U lijevom dijelu slike prikazano je kako je Ilija, pošto je prešao sa Elisejem onkraj Jordana, bio uzet na nebo u ognjenim kolima sa ognjenim konjima. U zraku vijori Ilijin plašt, koji je s njega spao da bude Eliseju kao nasljedniku Ilijinom. (Druga ili četvrta knjiga Kraljevska, gl. 2, 11—13) Kraj Eliseja natpis: ELISEI. Gore na rubu slike vrlo oštećen natpis: ... SLAVNAGO P-ROKA — — — — —.

3. Nepoznati majstor XVIII. stoljeća: Druga postaja Križnog puta. Iz samostana Male braće u Krapini

Druga strana zastave još je mnogo jače oštećena. Prikazano je Krunisanje Bogorodičino. Gore lebdi u sredini golub, a sa strane heruvimi. Između njih skraćeni natpis: SVJATAJA TROJICA, Ispod njih Hrist i Bog Otac, okrunjeni i sa nimbima sa ćirilskim slovima O i N, krune Bogorodicu, koja lebdi između njih u donjem dijelu slike, na grudima prekrštenih ruku, okružena heruvimima. Između Hrista i Boga Oca vrlo oštećeni natpis: OTAC — — — SIN — — — MATER — — — NČAJUT JU CAR — — — M VENC — —. Dolje u kutevima mali likovi: lijevo Sv. Nikola, desno Sv. Georgije, oba sa imenima svetitelja i svaki u baroknom okviru sa po dvije velike volute sa strane.

Unatoč zapadnjačkog upliva u tehnicu i u načinu prikazivanja likova, vidljiva je jaka tradicija primitivnog bizantinskog stilizovanja, naročito u prizorima iz života Sv. Ilije. Sam raspored prizora, u kojima se na sredovječni način javlja dva puta na istoj slici lik Sv. Ilije, zatim likovi nesrazmjernih proporcija, koje se ne ravnaju prema planovima slike nego prema važnosti prikazanog lika, a naročito usrdnost i ozbiljnost rada, koje se očituju u svakom detalju tih slika, izvedenih znatnom vještinom, daju tom djelu poseban čar.

5 i 6) Sv. Petar i Sv. Pavao. Kipovi od drva, obojeni i pozlaćeni. Visina obima 87 cm. Iz Samobora. Nekoć su se navodno nalazili u kapeli sv. Ane u samoborskom starom gradu. Izradio ih je nepoznati umjetnik vjerojatno oko 1770 godine (Inv. br. 4411 i 4410.)

Vrlo je zanimljivo da se naročito kod nas na završetku rokoka nalazi kipova, koji pokazuju sasvim osebujnu, silnu reakciju na mekušavo tadašnje kiparstvo, koje je drugdje naprosto otklonjeno prelazom u klasicizam. Kako g. Franjo Buntak spoznaje u svojoj radnji o crkvi Sv. Marije u Zagrebu, novi oltari te crkve, koje je sigurno izradio učenic Franjesca Robbe Franjo Rottman (god. 1768 glavni oltar, a 1772—73 postrane), pokazuju da je Robbinu efektnu virtuoznost u dekorativnom razmještanju nabora odjeće i manirističko prenemaganje njegovih kipova Rottman otklonio i zamijenio ekspresivnim realizmom i sasvim novim načinom prikazivanja odjeće.

Barokna odjeća davala je svojim punim, bujnim, skladno razmještenim i lepršavim naborima kipovima neku uzvišenu dostojanstvenost i živost. Kod nekih majstora sredine XVIII stoljeća, čiji su se kipovi afektirano previjali i prenemagali u izrazu ganutljivog, patetičnog zanosa, prilagođavala se i odjeća tom izrazu proračunanom na vanjski efekt i prelamala se, raskrivila i skupljala u dekorativno drapirane oblike, koji često vrlo

dobro pristaju iskrivljenim izrazima i kretanjama likova.

Rottman i nepoznati majstor dvaju apostola u Muzeju za umjetnost i umjetnički obrt preobrazili su ovaj sistem usklađivanja draperije sa izrazom i kretanjem lika, time što su, u prvome redu, umjesto afektirane patetike dali svojim likovima realističan, a uzto skladno stiliziran izraz iskrene intenzivne čuvstvenosti, a zatim su odjeću tako uskladili sa samim likom da njeni nabori budu tumačenjem osjećaja.

Kip Sv. Petra iz Samobora prikazuje apostola kako gleda u nebo, kao da traži spoj sa Bogom, odgovor na neka pitanja, koja mu muče dušu. O tom nam ne govori samo njegovo zabrinuto, izmučeno lice, nego i uzdignuta lijeva ruka i raskriljeni plašt, koji daje i dojam kao da se otvorila Petrova duša. Lelijanje i talasanje nabora haljine prikazuje nam uznemirenost njegove duše, koja kulminira u velikom drhtavom plamsaju plašta desno.

Sasvim drukčiji je lik Sv. Pavla, koji razmišlja o velikim istinama Kristove nauke. Glava apostolova i knjiga, koju drži u desnoj ruci, zajedno su malo koso i usporedno postavljene, pa je tako dobivena fina povezanost glave sa knjigom koja nadahnjuje lik njegovim posebnim životom. Smirenoj sabranosti i misaonom izrazu njegova lica divno odgovaraju nabori plašta, koji s obe strane konvergiraju prema sredini lika, a zatim padaju jednomjernom i skladnom krivuljom u nabore donje haljine.

Nepoznatog majstora ovih dvaju kipova svakako valja smatrati uz Rottmana jednim od najznačajnijih umjetnika tog vremena kod nas.

Zanimljivo je da i Meštović danas izgrađuje svoje likove po vrlo srodnim principima ekspresivnosti oblika i linija samih za sebe, koji u kiparstvu, drukčije nego u prirodi, ali jednako kao tonovi i melodije u muzici, govore osebujnim govorom o duševnim doživljajima čovjekovim.

7) Pokućstvo sredine devetnaestog stoljeća iz bivšeg dvora grofa Keglevića u Loboru.

Stol (inv. br. 5722) od orahovine, furniran i politiran. Gornja ploča sa dvije intarzirane svjetlije kružnice. Stolci (i. br. 5724—26) od istog drva, politirani. Sjedala presvučena pamučnom tkaninom sa štampanim ukrasima, umetnuta su a ne pričvršćena. Na donjoj prečki naslona ugravirana palmeta. Fotelj (i. br. 5728) i kanape (i. br. 5729) od istog drva i presvučeni istom tkaninom.

8) Proizvodi bivših tvornica stakla u Osretku i Karolini kod Samobora.

Uprava muzeja poduzela je god. 1935 akciju

4. Nepoznati majstor XVIII. stoljeća. Prizori iz života sv. Ilije na jednoj strani crkvene zastave iz crkve u Mirkovcima kraj Vinkovaca

5. Drveni, obojeni i pozlaćeni kip sv. Petra izrađen od nepoznatog majstora oko 1770 godine. Navodno iz kapele sv. Ane u samoborskom starom gradu

6. Drveni, obojeni i pozlaćeni kip sv. Pavla, izrađen od nepoznatog majstora oko 1770 godine. Navodno iz kapele sv. Ane u samoborskom starom gradu

7. Pokućstvo sredine devetnajstog stoljeća iz bivšeg dvora grofa Keglevića u Loboru

za sabiranje proizvoda ovih dviju naših tvornica, koje su se nalazile između Bregane i Stojdrage kod Samobora. Najviše je doprinio uspjehu te akcije g. Nikola Bošnjak, predsjednik Pripomoćne zadruge u Samoboru. Naročito njegovim zauzimanjem i nastojanjem je veliki broj građana Samobora i Zagreba darovao ovome muzeju mnoge proizvode tih tvornica. Uzto je g. Bošnjak velikim marom skupio podatke o djelovanju tih tvornica, koji su, iako manjkavi, vrlo dragocjeni, budući da je arhiv tvornica spaljen i uništen za prevrata 1918 godine. Tako je utvrđeno da je tvornica u Osretku radila otprilike od 1840 do 1902 godine, mijenjajući više vlasnika, a tvornica u Karolini da je osnovana god. 1872 kod Horvatića kao neka podružnica Osretka, naročito za običniju robu, a prestala je radom još prije Osretka.

Izrađivano je puhanu, »prešano«, brušeno i jetkano staklo, te bezbojno, raznobojno i oslikano. Među ostalim bio je naročito popularan specijalitet bilikum u obliku pištolje (kubure), iz koje se je moralo oprezno piti vino, jer bi nedosjetljivog, koji bi držak gore okrenuo, polijala naglim mlazom kao hicem iz pištolje.

Glavni radnici bili su većinom Česi i Slovaci te Magjari i Štajerci, no oni su stavljali hrvatske natpise i domaće motive (na pr.

samoborsku gradinu) na svoje proizvode, koje tim više možemo smatrati našima jer su za nas i kod nas bili rađeni.

Budući da tvornice nisu ležale na pruzi, to se je čestim pretovarivanjem oštetilo mnogo robe. Naročito zbog velike konkurencije austrijskih i njemačkih tvornica morala je osredečka tvornica oko god. 1902/3 prestati radom.

9) Zemljano posuđe iz bivše tvornice u Orahovici.

Sedamdesetih godina prošlog stoljeća radila je u Slavonskoj Orahovici tvornica keramike, kojoj je bio osnivačem i vlasnikom slavonski veleposjednik i industrijalac, Bećanin Josef Pfeifer, Ritter von Hohenwalden. Nekoliko Čeha vodilo je posao, a uz njih je radilo mnogo domaćih lončara. Orahovica ima izvrsnu zemlju za lončarske proizvode na Mulića brdu i na Marinoj livadici, te je posuđe vrlo dobre kvalitete, poput češke kamenine. Većinom je crvenkasto-smeđe boje, a kadšto urešeno crnim prugama ili bjelkastim šarama i ocakleno (»kalajisano«). Pravilo se i od svjetlo-žute zemlje, a obojilo ljubičasto-ružičastom ili kojom drugom bojom.

Izrađivalo se svakovrsno posuđe za hranu, a i umivaonici i pehari, te uresni tanjuri za vješanje po stijenama.

Kadšto je u dno utisnut žig Orahovica, no

8. Staklo iz tvornice u Osretku i Karolini kod Samobora. — Raznobojno i oslikano staklo iz tvornice u Osretku kod Samobora. — Stakleni bilikum u obliku »pištolje« (kubure). Specijalitet bivše tvornice stakla u Osretku kod Samobora.

9. Zemljano posuđe iz bivše tvornice u Orahovici. Izrađeno sedamdesetih godina prošlog stoljeća

većinom samo broj 1, 2, 3, 4, 5 ili koji drugi, što označuje pojedine vrste kalupa.

Naročito je zanimljivo da je ta tvornica u nekim svojim proizvodima oponašala oblike naših seljačkih lončara. Poticaj za takav rad dao je poznati osječki industrijalac Srećko Lay, koji se mnogo bavio seljačkim rukotvorinama i izdao 1875/84 svoje vrlo važno djelo: »Ornamenti jugoslovenske domaće i umjetne obrtnosti«. U »zaključnoj riječi« prvog svešćića svog djela, koju je napisao u Zagrebu u novembru 1875, opisuje Lay, kako su naši lončarski proizvodi, koje je on izložio na izložbi u Londonu 1871, stekli opće priznanje ljepotom svojih oblika i izradom. To ga je navelo da potakne J. Pfeiffera, vlasnika orahovačke tvornice, da dađe izraditi posuđe po fotografijama seljačkih lončarskih proizvoda, koje je Lay sabrao po Hrvatskoj i Slavoniji i drugdje, te da izloži te proizvode na svjetskoj izložbi u Beču 1873 godine, ne bi li takvo posuđe prodrlo u svijet i postiglo veliku prođu. J. Pfeifer je prihvatio Layev predlog i zaista je na bečkoj izložbi sve izloženo orahovačko posuđe bilo pokupovano, najviše za muzeje i privatne zbirke.

Za domaće pučanstvo bilo je to posuđe preskupo, te je radije kupovalo jeftinije lončarske proizvode. Stoga je tvornica doskora (oko g. 1876, prema pričanju stanovnika Orahovice) morala prestati radom.

Muzej za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu uspio je naročito zaslugom gg. Miše

Grbića i Franje Voćinkića u Orahovici, te g. Vinka Novotni u Dolcima, da skupi nekoliko zanimljivih proizvoda bivše orahovičke tvornice. Izaslanik muzeja naišao je u Orahovici na najveće razumijevanje i susretljivost mještana, koji su darivali muzeju osim proizvoda nekadašnje tvornice i mnogo drugih zanimljivih predmeta, od kojih su neki radi svog seljačkog podrijetla odstupljeni Etnološkom seminaru zagrebačkog sveučilišta, a drugi opet Arheološko-historijskom muzeju.

Na ovdje objelodanjenoj slici vidi se na loncu i lončiću desno i lijevo (inv. br. 6823, 6834) upliv naših domaćih lončarskih proizvoda. Vrlo ukusna posuda za juhu sa bjelkastim, pahuljičastim mrljicama (i. br. 6826) u sredini, i kraj nje dvije šalice (i. br. 6838, 6832), od kojih lijeva ima utisnuti ures cvijeća, mogu se mjeriti sa najboljim onodobnim proizvodima te vrste. Nažalost se na nekim primjercima opaža upliv pokvarenog ukusa druge polovine XIX stoljeća. Ugledanjen u kovinsko industrijsko posuđe nastala je na pr. posudica za jelo, koja potpuno oponaša kovinsku posudu za nošenje jela sa nezgrapnim uglatim ušicama i u glini prikazanim zakovicama.

Uprava muzeja bila bi vrlo zahvalna svakom, koji bi joj mogao pribaviti ma kakove podatke o bivšem našem umjetničkom obrtu i industriji, a naročito starinske domaće proizvode, koje bi uprava bila voljna i otkupiti.

Ivan Bah